International Journal of Research in Social Sciences
Vol. 8 Issue 8, August 2018,
ISSN: 2249-2496 Impact Factor: 7.081
Journal Homepage: http://www.ijmra.us, Email: editorijmie@gmail.com
Double-Blind Peer Reviewed Refereed Open Access International Journal - Included in the International Serial Directories Indexed & Listed at: Ulrich's Periodicals Directory ©, U.S.A., Open J-Gate as well as in Cabell's Directories of Publishing Opportunities, U.S.A

वदर्भातीलबी. एड्. आ णडी. एड्. प्र शक्षणघेणाऱ्या आदिवासी व बिगर आदिवासी वद्यार्थ्यांच्यासामाजिक-आ र्थकदर्जानुसार ज्ञान संपादन प्रेरणा आ णशैक्ष णकअ भरूचीचात्यांच्या अ भवृत्तीवरपडणाऱ्या प्रभावांचा च कत्सकअभ्यास

कु वंदना डी. मा सरकर

संशो धका

सारांश :

शक्षणमहा वद्यालयात शक्षणघेणारे वद्यार्थीहे शालेय शक्षणक्षेत्रात ज्ञान देण्यासाठी सतत प्रगतीपथावर असतात. आ ण त्यासाठी त्यांनी अर्जित केलेल्या ज्ञान आ ण शैक्ष णक अ भरुची बाबत सादर लेखामध्ये आढावा घेण्यात आलेला आहे.

मुख्य शब्द : आदिवासी व बिगर आदिवासी वद्यार्थी ज्ञान संपादन, अ भरूची

प्रस्तावना :

चांगले वद्यार्थीघड वण्याकरिताचांगल्या दर्जेदार शक्षकाचीअसत. मात्र आज महाराष्ट्रातील आदिवासी व ग्रा मणभागात चांगले शक्षकजाण्यास तयार नसतात. भारत हा कृ षप्रधानदेश असल्यामुळे ७० टक्के जनता खेडया पाडयातच राहते. खेड्डयातील बरेच हुशार वद्यार्थीसामाजिक-आ र्थकदर्जा अभावी वैद्य कयआ ण तंत्रज्ञान (Medical and Engineering) शक्षणाकडेन जाता अध्यापक बनण्याचा हेतुने डी. एड. व बी. एड प्र शक्षणाकडे ग्रा मण वद्यार्थ्यांचा कल वाढलेला आहे. परंतु स्वतःच्या अंतर्मनातून शक्षक प्र शक्षणाकडे जाणाऱ्या वद्याथ्र्यांची संख्या मात्र कमी आहे. याला कारण म्हणजे आदिवासी • ग्रा मण भागातील वद्यार्थ्यांचासामाजिक-आ र्थकदर्जा कारणीभूत आहे.

प्रेरणा ही एक प्रबोधन शक्ती आहे. ती ज्ञानकार्याला चालना देते. याप्रकारे क्रयेलाप्रारंभ करावयास लावणारी कोणतीही गोष्ट म्हणजे प्रेरणा होय. प्रेरणेमुळे मनु य निरनिराळे संक लत कार्य करावयास प्रवृत्त होतो. अशाप्रकारे प्रेरणेचा अनुभव मनुष्याचा नित्याचाच आहे, कोणतेही सोपे काम कंवाकठीण कार्य प्रेरणा शवाय निर्माण होत नाही. प्रेरणा जेवढी तीव्र असेल तितकेच ते कार्य आपण अ धकमन लावून चकाटीनेकरतो.

शारीरिकदृष्टया ज्याप्रमाणे भन्नता आढळते त्याप्रमाणे व्यक्तीच्या ज्ञान प्ररणेत सुद्धा फरक आढळतो. कारण काही वद्यार्थी तल्लख असतात तर काही वद्यार्थी मंद बुद्धीने असतात. काहीची ज्ञानप्रेरणा तीव्र तर काही निबुद्ध काही समाज प्रय तर काही एकलकोंडे आढळतात. अशाप्रकारे व वध शारीरिकदृष्टया ज्याप्रमाणे भन्नताआढळते त्याप्रमाणे व्यक्तीच्या ज्ञान प्ररणेत सुद्धा फरक आढळतो. कारण काही वद्यार्थी तल्लख असतात तर काही वद्यार्थीमंद बुद्धीने असतात. काहीची ज्ञानप्रेरणा तीव्र असते तर काही निबुद्ध

International Journal of Research in Social Sciences
Vol. 8 Issue 8, August 2018,
ISSN: 2249-2496 Impact Factor: 7.081
Journal Homepage: http://www.ijmra.us, Email: editorijmie@gmail.com
Double-Blind Peer Reviewed Refereed Open Access International Journal - Included in the International Serial Directories Indexed & Listed at: Ulrich's Periodicals Directory ©, U.S.A., Open J-Gate as well as in Cabell's Directories of Publishing Opportunities, U.S.A

असतात. काही समाज प्रयतर काही एकलकोंडे आढळतात. अशाप्रकारे व वध्याबतीत भन्नताआढळते. ह्याच ह्याच परिणाम मागासवर्गीय व बिगर मागासवर्गीय वद्याथ्यांतआढळते.

ज्ञानप्रेरणा तीव्र अति पर काही निद काही समाज प्रय तर काही एक भन्नता आढळते. ह्याच परिणाम मागासवर्गीय वद्याथ्यांतआ मुळ प्रकृती, अ भरूचीआ णकार्यपद्धती भन्नआढळते. या

ज्ञानसंपादन :

सामान्यत: शक्षणज्ञान वा वद्वताअसे आपण समजतो. या जगात प वत्रदुसरे काहीही नाही असे सात म ज्ञान हच सामथ्र्य (Knowledge is power) अस वक्त म्हणता मळेलमाहिती डोक्यात साठ वणजात नाहित व्यक्तिला उपयोगी पडना प्राप्त आहे पण वर राहणार यह शहाणपण म्हणजे शानाने उपयोजन कराव पुस्तक पा डत्य नव्हे. ज्ञानाचा व्यवहारात वापर करता आला पाहिजे, ज्ञानाचा जीवनात अग करता आला पाहीजे. ज्याला आपल्या ज्ञानाचा असा उपयोग करता येत नाही पढतमुखच होय. त्याने केली अ लागेल. तेव्हा पुस्तकी ज्ञानाला अनुभूती योग पात्रता अंगी यायला हवी. जो कृतीशी वद्वानअसे भारतकारांनी म्हटले आहे. (यः क्रयावान्स पंडीत जोवन वागत असताना समोर अडचणींना तोंड देण्याचे सामर्थ्य म्हणजे शक्षण (Education is the acquisition of the art of the citilization of knowledge) ज्ञानी कुशल हवा तसा तो सुसंस्कृतही व्हायला हवा. सदाचाराचा (Virtual असे सॉक्रेटिस सांगतो ज्ञानेश्वरमहाराजांनी म्हटले आहे की, खरे ज्ञानामृत मळाल्यावर जीवनदष्याला नितोपल्लव फुटतात एकंदरित व्यवहारकौशल्य आ ण संस्कार यांनी वभुषीतअसलेल म्हणजे शक्षणअसे सामान्यत म्हणायला हरकत नाही.

संपादन :

' वद्याथ्र्यांचा वकासहोत असतांना त्याचे आपण त्याच्या योग्यतेनुसार व्हायला हवे. वद्यार्थ्यांनानिश्चित वेळात कतीज्ञान कोणत्या स्वरूपात प्राप्त केले आहे आ णजीवनात त्याचा उपयोग कसा केल्या जात आहे याच मापन संपादन चाचणीद्वारे केले जाते

शक्षणाच्या उद्देशाची प्राप्ती शाळेमध्ये निश्चीत अभ्यासक्रमाद्वारे केली जाते. आ ण शक्षक संपादित चाचणीद्वारे वेळच्यावेळी हे जाणून घेण्याचा प्रयत्न करतात की, आपण वर्गात शक वलेल्ज्ञान कतपत वद्याथ्यांनीआत्मसात केले. संपादन चाचणीद्वारा शक्षक वद्यार्थ्यांना शक्षणाचेउद्देश पूर्ण करण्याकरिता प्रोत्साहन देत असतात.

१) फामन :- "एक शैक्ष णकसंपादीत चाचणी अशी आहे की, ज्याची निर्माती ज्ञान सामूहिक कौशल्याच्या मापनाकरिता केली जाते

२) Chauncy Henry: in the achievement test call for a demonstration of learning in some from that can be observed & assessed. (भटनागर १९८९ पृ. क्र. २९५)

International Journal of Research in Social Sciences
Vol. 8 Issue 8, August 2018,
ISSN: 2249-2496 Impact Factor: 7.081
Journal Homepage: http://www.ijmra.us, Email: editorijmie@gmail.com
Double-Blind Peer Reviewed Refereed Open Access International Journal - Included in the International Serial Directories Indexed & Listed at: Ulrich's Periodicals Directory ©, U.S.A., Open J-Gate as well as in Cabell's Directories of Publishing Opportunities, U.S.A

प्रेरणा :

प्रेरणा जेवढी तीव्र असेल तितकेच ते कार्य आपण अ धकमन लावून व चकाटीनेकरतो. शारिरीकदृष्ट्या ज्या प्रमाणे भन्नता आढळते त्याचप्रमाणे व्यक्तीच्या ज्ञानप्रेरणेत सुद्धा फरक आढळतो. कारण काही वद्यार्थी तल्लख बुद्धीचे असतात. तर काही वद्यार्थीमंद बुद्धीचे असतात. काहींची ज्ञान प्रेरणा तिव्र असते तर काही निबुद्ध असतात, काही समाज प्रय तर काही एकलकोंडे आढळतात. अशा प्रकारे व वधयावतीत भन्नता आढळते, हाच परिणाम मागासवर्गीय व बिगर मागासवर्गीय वद्यार्थ्यातिआढळतो. या भन्नतेमुळेप्रकृती, अ भरूचीआ णकार्यपद्धती भन्नआढळते.

वषयाचे महत्व व अभ्यासाची आवश्यकता :

शासनाने स्वातंत्र्यानंतर जाती-जातींच्या नावावर मागासवर्गीय, बिगर- मागासवर्गीय, इतर मागासवर्गीय असे वर्गभेद केले आ णत्यांना शक्षणव नौकरापशात आरक्षणाच्या माध्यमातून अग्रक्रम देण्याच्या बाबतीत कायदा करण्यात आला. त्यामुळे आपल्या देशात मागासवर्गीय व बिगर-मागासवर्गीय सर्वत्र आढळून येतात.

मात्र प्रत्येकांची ज्ञान संपादन प्रेरी ही वेगवेगळी आहे. याकरीता संशो धकनप्रस्तुत मागासवर्गीयांमधील व बिगर- मागासवर्गीय ज्ञान संपादनेच्या प्रेरणेच्या आधारावर प्रश्नावलीद्वारे ज्ञान प्रेरणेचा शोध घेवून या क्षेत्रात असलेली संशोधकाची उदा सनताकमी करण्याकरिता प्रस्तुत संशोधन महत्त्वाचे आहे.

या संशोधनातून प्राप्त होणारे निष्कर्श हे शासन, संशोधक, शक्षण संस्था व राजकीय नेते इत्यादींना उद्बोधक ठरणार आहे. म्हणून प्रस्तुत संशोधनाचे महत्त्व व निकड (गरज) लक्षात घेऊन प्रस्तुत संशोधन हाती घेतले आहे.

व्यक्तीचा साधारणत: संबंध शक्षणाशी असतो. सर्वच भारतीयांना शक्षणाची समान संधी उपलब्ध आहे. यामध्ये बिगर-मागासवर्गीय लोक या संधीचा अ धकलाभ घेत असतात. तर मागासवर्गीय लोक कमी लाभ घेतात.

म्हणून शक्षणप्राप्तीची समान संधी प्राप्त झाल्यानंतर कोणत्या जातीमधील, वद्यार्थीज्ञानाचा अ धकलाभ घेतात आ णकोणते वद्यार्थीलाभ घेत नाही. मागासवर्गीय व बिगर- मागासवर्गीय वद्यार्थ्यांमध्येप्रेरणा कतीप्रमाणात आहे या सर्व प्रश्नांची उत्तरे प्राप्त करण्यासाठी संशो धकेनेया वषयाचीनिवड केल आहे

संशोधनाच्या संहावलोकनाचा हेतू :

"संशोधन म्हणजे लहानात लहान भागाबद्दल अ धका धक्जाणून घेणे (Knowing more and more about less and less). जीवन हे वशालकोड्यासारखे आहे. आपला प्रयत्न म्हणजे या कोड्याला जुळेल असा एक

International Journal of Research in Social Sciences
Vol. 8 Issue 8, August 2018,
ISSN: 2249-2496 Impact Factor: 7.081
Journal Homepage: http://www.ijmra.us, Email: editorijmie@gmail.com
Double-Blind Peer Reviewed Refereed Open Access International Journal - Included in the International Serial Directories Indexed & Listed at: Ulrich's Periodicals Directory ©, U.S.A., Open J-Gate as well as in Cabell's Directories of Publishing Opportunities, U.S.A

तुकडा शोधण्यासारखे आहे. म्हणून एकाच वषयाशी निगडीत अनेक संशोधन झाले तरी प्रत्येक उद्देश, निष्कर्ष, सूचना व उपाय वेगवेगळे असतात. करीता एका वाळूच्या ढिगाऱ्यातून आपल्याला हवा तो कण निवडावा त्याप्रमाणे आपण निवडलेला संशोधनाचा वषययापूर्वी झालेल्या संशोधनाचा आढावा घेऊन आपली आपली समस्या हो वेगळी व संशोधनाच्या दृष्टीने अत्यंत निकडीची कशी होती है स्पष्ट होते.

वैज्ञानिक व सामाजिक क्षेत्रात इतके संशोधन झाले की नवीन संशोधकाला समस्या शोधण्यासाठीच कालावधी घालवावा लागतो... परंतु शैक्ष णकक्षेत्रात कोणत्याही समस्येचे पूर्णपणे अन्वेषण झालेले नाही कंवात्यासंबंधी प्रश्नांची अंतिम व निर्णायक अशी उत्तरे मळालीनाही.

इंग्लंड आ णअमेरिका, र शया, चीन, जापान यासारख्या प्रगत देशात यापूर्वी बरेच संशोधन झाले. त्याचे कारण म्हणजे त्या देशांनी शक्षणाला दिलेले महत्व. तसेच संशोधकांच्या प्रवृत्तीला जागृत करणारे वातावरण तेथील प्रोत्साहन आ णत्यांच्या देशातील इतर पोषक बाबी याहीपेक्षा प्रगत देशात इतर देशांतील बु द्धवतानाआमंत्रित करून त्यांच्या बु द्धचाउपयोग आपल्या देशातील संशोधकाला उपयुक्त असे शैक्ष णक वातावरण निर्माण करून देतात त्यामुळे त्याच्या देशात बरेच संशोधन झाले आहे.

आता आपल्या भारत देशातही संशोधकाची संख्या वाढतच आहे. याला कारण म्हणजे शक्षणाकडेपाहण्याचा सर्व भारतीयांचा दृष्टिकोन बदललेला आहे. आज शक्षणहे सर्वांचेच झाले आहे. सामान्यांना सुद्धा संशोधनाची दालने खुली झाली आहेत व याचाच परिणाम म्हणून शैक्ष णकसंशोधकाला गती प्राप्त होत आहे.

शक्षणक्षेत्रातील या संशोधनाचा सं क्षप्तआढावा 'एम.बी. बुच' यांनी त्यांच्या शैक्ष णकसंशोधनाच्या व वध खंडातून केला आहे. या आढाव्यात शैक्ष णकमानसशास्त्रावर व शक्षणशास्त्रावर वशेषतःअ भरूचीवरतेही आदिवासी, अनुसू चतजाती आ णइतरांवर जे संशोधन झाले आहे त्याचा परामर्श खालीलप्रमाणे घेतला आहे. प्रस्तुत संशोधनाकरीता जो वषयनिवडला आहे त्या क्षेत्रात फारच कमी संशोधन झाल्याचे आढळले. त्याचा आढावा पुढीलप्रमाणे

प्रस्तुत संशोधनाकरीता संपूर्ण वदर्भातीलडी. एड. व बी. एड. महा वद्यालयांचासमावेश करण्यात आला यामध्ये डी. एड. अभ्यासक्रमाचे १०००/ वद्यार्थीव बी. एड्. अभ्यासक्रमाचे १००० वद्यार्थीअसे एकुण २००० न्यादर्श वद्यार्थ्यांचासमावेश करण्यात आला.

डी. एड्. व बी. एड्. महा वद्यालयीन वद्यार्थ्यांचासामाजिक-आ र्थकदर्जा शोधण्याकरीता Socio-Economic Status Test for Rural And Urban By Dr D.S. Janbandhu, Nagpur यांची प्रश्नावली वापरण्यात आली. ह्या प्रश्नावलीचा मुख्य उद्देश न्यादर्श वद्यार्थ्यांचासामाजिक-आ र्थकस्तर माहित करून घेणे हा होता. ही प्रश्नावली खालील मुख्य घटकांशी संबंधीत होती.

(अ) आई-वडील आ णपालकांचा व्यवसाय

(ब) पालकांचे शक्षण

(क) पालकांचा मा सकखर्च

(ड) पालकांचा सामाजिक-आ र्थकस्तर

प्रत्येक घटक जनसंख्येत असतो

शैक्ष णक रूपी प्रपत्र

वद्याध्याचा शैक्ष णक Educational Interest Record (E.I.R.) By Dr. S. P. Kulsheshtaha यांची प्रपत्र वापरण्यात आली.

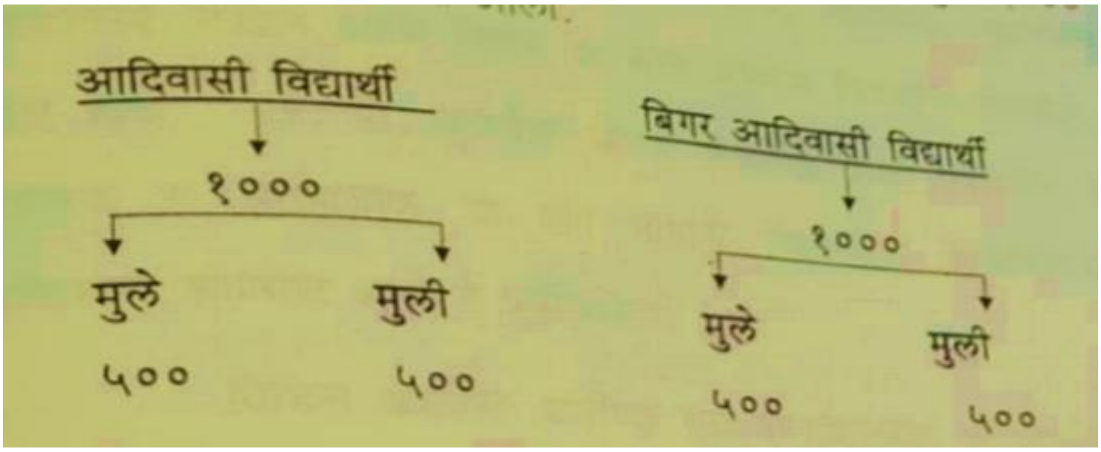

गुणांकण :

शैक्ष णक प्रपत्र भरनावली कलाकृ पुरातनशास्त्र तज्ञ आ ण वज्ञान या मान अभ्य आला होता. एस. पी. कुलश्रेष्ठ यांच्या शैक्ष णक सत्यी पत्रातील गर गुणात्मक संख्यात्मक या दोन मार्गानीमा स्पष्टिकरण करण्यात आले ते पुढीलप्रमाणे व भन्नक्षेत्रातील रूचीच्या मूळ प्राप्तांकानुसार अ भरूदींचागुणात्मक अनुक्रम सादर करण्यात आला तो खालीलप्रमाणे.

(१) मुख्य क्षेत्र रूची

(२) द् वतीयदी

(३) क्षेत्र आ ण

(४) सर्वात कमी रूपी क्षेत्र

याप्रमाणे प्रत्येक शैक्ष णकक्षेत्रातील अ भरूचीच्या तीव्रतेनुसार भाषण करून गुणांकण केले. तसेच प्रत्येक अ भरूची क्षेत्राची टक्केवारी काढून गुणात्मक यशाचे स्पष्टीकरण करण्यात आले. अ भरूची क्षेत्रातील संख्यात्मक पध्दतीच्या वश्लेषणाचेवर्गीकरण

निष्कर्ष :

- बी.एड्. व एड्. प्र शक्षणघेणाऱ्या बहुतांश आदिवासी वद्यार्थीव वद्यार्थीनीमध्येशैक्ष णकअ भरूचीचे स्तर उच्च असले तरीही मध्यम शैक्ष णक अ भरूची स्तर असलेल्या आदिवासी वद्यार्थी व वद्यार्थीनीचेप्रमाण दे खलकमी नाही
- बी.एड. व डी. एड्. प्र शक्षण घेणाऱ्या बहुतांश बिगर आदिवासी वद्यार्थी व वद्यार्थीनींचे शैक्ष णक अ भरूचीचेस्तर उच्च आहे.
- बिगर आदिवासी डी.एड्. प्र शक्षण घेणाऱ्या वद्यार्थ्यांच्या तुलनेत आदिवासी शैक्ष णकअ भरूचीचे स्तर कमी आहे.
- बिगर आदिवासी डी.एड्. प्र शक्षण घेणाऱ्या वद्यार्थीनीच्या तुलनेत आदिवासी वद्यार्थीनीच्या शैक्ष णकअ भरूचीचेस्तर कमी आहे.
- बी. एड्. प्र शक्षण घेणाच्या बिगर आदिवासी व आदिवासी वद्यार्थ्यांच्या शैक्ष णकः अ भरूचीच्या स्तरांमध्ये सार्थक फरक नाही.

संदर्भग्रंथ सूची

१) Buch M.B. - "Second Survey of Research in Education", New Dwlhi, NCERT, 1981.

२) कुंडले मला. शैक्ष णकतत्त्वज्ञान व शैक्ष णकसमाजशास्त्र पुणे श्री वद्याप्रकाशन आवृत्ती पुणे

३) डॉ. न. रा. पारसनीस शक्षणाचीतात्विक व समाजशास्त्रीय भू मकाप्रकाशन पुणे, सुधारित व्दितीय आवृत

४) सौ. गीतागद्रे व ल.रा.गद्रे, शक्षणाचाइतिहास भाग 1 व भाग 2 नुतन प्रकाशन सदा शवपेठपुणे.

५) प्रा. देशपांडे, प्रा माळी पाश्चात्य शक्षणाचाइतिहास नुतन प्रकाशन पुणे.

६) प्रा.ना.ग. पवार, उदयोन्मुख भारतीय समाजातील शक्षणनूतन प्रकाशन पुणे.